

Miloslav Petrusěk ironický a subverzivní

Z pohledu běžných setkání sociologických teoretiků nebývalo početné publikum se sešlo 11. listopadu v Knihovně Václava Havla na kolokviu věnovaném Miloslavu Petruskovi, od jehož úmrtí uplynulo již neuvěřitelných deset let. Akci pořádala Sekce sociologické teorie České sociologické společnosti a k připomenutí profesora Petruska se dostavily všechny generace – od studentů, kteří ho osobně neměli možnost poznat, po jeho přátele a dlouholeté kolegy. Kolokvium neslo název *Ideje a jejich lidé: chronotopos Miloslava Petruska*, přičemž tento tajemný název odkazoval k jednomu z Petruskových kurzů, jehož podstatou bylo prolínání lidských osudů v místě a čase. Setkání bylo formálně rozděleno do tří částí, kdy první směřovala k Petruskově sociologii, druhá k jeho osobě a třetí akcentovala jeho činnost pedagogickou.

Po úvodním slovu pořadatelů vystoupil Václav Bělohradský se vzpomínkami na Miloslava Petruska – na setkání s ním prostřednictvím časopisu *Sociologický obzor*, který Petrusěk psal v 80. letech s Josefem Alanem, nebo při zakládání Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Bělohradský na Petruskovi vyzdvihl rortyovskou ironii, jež se projevovala odstupem od vědecké hantýrky určitého typu, která byla a je vlastní tzv. „nazíračům podstat“, což je označení z vtipné Petruskovy věty, že „filosof tiše čeká, až se mu zjeví, co je za všemi jsoucný“. Bělohradský v této souvislosti připomněl knihu *Společnosti pozdní doby*, v níž Petrusěk shromáždil a prostřednictvím krátkých esejů popsal sto osm pojmenování společnosti, čímž ukázal diskurzivní povahu skutečnosti. Tato pojmenování bývala podle Bělohradského dějintovrná, nyní jsou však ironická, nemají takovou váhu a odpovídají spíše boji o pozornost.

Následoval příspěvek Marka Skovajsy, v němž reflektoval Petruskovu sociologii jako určitý typ, spojený s tím, že byl sociologem českým, navíc z velké části v době omezeného cestování. Tento typ sociologie je podle Skovajsy vlastní malým národním společenstvím, vzdáleným od center světové sociologie a je pro něj typických několik rysů. Jednak je to omezená přirozená tendence každého teoretika odlišit

se od ostatních – nacházejí se totiž v neúplném poli s nedostatečným zastoupením celého rejstříku sociologických stanovisek. Dále autoři musí nahrazovat kusou nebo neexistující domácí diskusi specifických otázek přehledovou zkratkou, což příliš neumožňuje originalitu. Když má potom teoretik svobodu čerpat podněty z velkých národních tradic světové sociologie, nutně je odděluje od jejich původního kontextu, následkem čehož může dojít k deformaci, která neodpovídá kontextu původnímu, a dochází také k jistému druhu eklekticismu. Typický je také silný tlak akademicky lépe etablovaných oborů na to, aby sociologové více zdůrazňovali specifika sociologie, zároveň však omezený rozsah vlastního oboru nechává více prostoru a podnětů k přesahu do jiných disciplín. Omezenost zdrojů a nedostatečná institucionalizace oboru současně vede ke zvýšené konkurenci a omezenému dialogu mezi teoretiky a empiriky a sociologický teoretik se nemůže obracet k již ustavenému publiku, musí je naopak sám vytvářet. Skovajsa v této souvislosti připomněl text, v němž Petrusěk charakterizuje svou generaci jako most, po kterém ovšem mladší generace stále nepřechází. Možné ohrožení Petruskova odkazu Skovajsa spatřuje ve zjevném trendu specializace a orientace na výzkum (researcherismus), na úkor učenosti a poznávání pro poznání samo (scholarship).

V dalším příspěvku Jan Maršálek uvažoval nad Petruskovým pojetím dějin sociologie, přičemž si s pomocí Roberta K. Mertona kladl otázku po povaze postavení historie sociologie v českém akademickém prostředí. Podle Maršálka byla forma Petruskovy historie sociologie dána toliko jeho specifickou osobní volbou, aniž by představovala nějaký konkrétní typ psaní a uvažování, což je stále typické pro českou historii sociologie, stejně jako důraz na klasiky. Maršálek upozorňuje, že stále čekáme na takové promyšlení historie sociologie a takovou její praxi, aby bylo možné mluvit o samostatném oboru, namísto individuálních zájmů jednotlivých historiků sociologie.

V roli diskutanta dále vystoupil Jan Balon, který se zamýšlel nad tím, jak by Petrusěk hodnotil současný akademický provoz, který se stále posouvá praktickým směrem a mění se spíše

institucionálně nežli intelektuálně. Zmínil v této souvislosti pojem senzibilita, který používá John Holmwood. Upozornil také na skutečnost, že z výuky ubývají dějiny sociologie. Dále Balon připomněl Petruskův rezervovaný postoj k velkým teoriím, aniž by ovšem jakéhokoli teoretika podceňoval. V následné diskusi se hovořilo o učenosti a orientaci na výzkum, o ambivalentní povaze eklekticismu nebo o třech tisících stránkách Petruskových textů z pozůstalosti.

Druhý blok zahájil Jiří Šubrt s příspěvkem směřujícím k Petruskovu uvažování o komplementaritě a toleranci v sociologii. Vyzdvihl Petruskovu schopnost (kterou měl společnou s Mertonem) trefně pojmenovat něco, co je známé, ale nevěnuje se tomu dostatečná pozornost, následně pohovořil o principu komplementarity Nielse Bohra, principu neurčitosti Wernera Heisenberga a Schrödingerově myšlenkovém experimentu s kočkou. Do tohoto kontextu následně zasadil Petruskovy úvahy směřující k souvislostem hledání pravdy s existencí alternativních (komplementárních) pohledů na realitu, přičemž základním předpokladem komplementarity v sociologii je tolerance. Nikoli tolerance nepravdy, ale tolerance všech způsobů hledání pravdy. V závěru příspěvku Šubrt uvažuje nad tím, zda tyto Petruskovy myšlenky patří nezbytně do doby, kdy vznikly, tedy do 80. let, aniž by měly velký význam ve společnosti, v níž není mocenskými prostředky prosazována jediná vědecká perspektiva, nebo zda jde o stále živou ideu, kterou má smysl udržovat.

Následně Helena Kubátová v osvěžujícím příspěvku zavzpomínala na svá osobní setkání s profesorem Petruskem, přičemž těmito šesti zastaveními byly: státní zkouška na začátku 90. let, kniha *Alternativní sociologie*, komplementarita spojená se schopností otevřít vlastní poznatkový systém a konfrontovat ho s druhými, dále Petruskův posudek na Kubátové disertační práci, jeho esejistika a kniha korespondence Miloslava Petruska a Aleny Miltové s Martinem a Zorou Bútorovými *Ale i pro toto jsme žili, ne?*, která vytváří časový oblouk zpět do časů *Sociologického obzoru*.

Diskutantem v této sekci byl Jiří Buriánek, jenž vzpomínal na empirické výzkumy, které s Petruskem dělali, mj. výzkum hrázných

v povodí Ohře či operátorův řídicích energetické bloky. Ač se Petrussek později už výzkumu nevěnoval, Buriánek ho charakterizoval jako velice kreativního i v této oblasti, připomněl jeho způsob teoretizování i dlouhodobý zájem o mezilidské vztahy a sociometrii. V diskusi se opět hovořilo o toleranci či netoleranci a o absenci komplementarity v ekonomii.

Třetí blok příspěvků zahájil Jan Sládek a zaměřil se na pedagogickou stránku Miloslava Petruska. Úlohou profesora, jak ho ztělesňoval Petrussek, je podle Sládka především inspirovat a odlišovat podstatné od nápadného; ukazovat, kam je třeba zaměřit pozornost, aniž je k tomu na přednášce potřeba powerpointová prezentace. Připomněl Petruskovy doslovy ke knihám, jimiž dával klasikům rámec a zasazoval je příběhu. Právě příběh je podle Sládka to, co současné společnosti chybí, jakkoli kvalitních dat o ní máme mnoho. Sládek také zmínil radu, abychom knihy, když už je nečteme, alespoň vzali do ruky, a vyjádřil přání, aby Petrussek byl nejen čtený, ale i žitý.

Následně Ivona Hirschi zprostředkovala Petruskovu přednášku z kurzu o totalitarismu, na umění totalitních režimů (nacistickém a socialistickém realismu) ukázala, jak Petrussek na přednáškách organicky propojoval sociologii s estetikou, historií či politikou, čímž vytvářel plastický obraz společnosti a doby, která je studentům vzdálená, a ukazoval sociální funkce umění v totalitních systémech. Hirschi zdůraznila nezbytnost sociologického zájmu o témata zdánlivě nesociologická, protože stejně jako v umění nejsme nikdy schopni vědět, co je skutečně slepou uličkou.

Diskutantkou bloku byla Jiřina Šmejkalová, jež zavzpomínala na své setkání s Petruskem v době, kdy pracoval v knihovně, a pohovořila o jejich spolupráci v oblasti sociologie literatury, při psaní monotematického čísla *Sociologického časopisu* o sociologii kultury nebo výuce semináře s tematikou genderu. Šmejkalová shrnula některé podstatné body kolokvia a charakterizovala Petruska jako Gramscioho organického intelektuála, jemuž nechybí zaujetí, nadšení, schopnost přilákat všechny kolem sebe k tomu sociologickému, také laskavá ironie a přátelství. Připomněla Petruskův šarm a subversivní

potenciál jeho osobnosti, která převyšovala ideál ledabyle opelichané intelektuální maskulinity.

Závěr kolokvia patřil samotnému profesoru Petruskovi, projekci rozhovoru, jenž s ním byl pořízen v rámci projektu *Česká sociologie 1945–1969, orální historie* a který laskavě poskytl Sociologický ústav AV ČR.

Miroslav Paulíček

DOI: 10.14712/23363525.2023.16

15. konference *European Association for Urban History* (EAUH), Antverpy, 31. 8. – 3. 9. 2022

Po dvou odkladech se na přelomu srpna a září roku 2022 uskutečnila 15. Mezinárodní konference Evropské Asociace Urbánních Dějin (EAUH), pod názvem *Inequality and the City*. Konference se za normálních okolností koná ve dvouletých intervalech, a představuje jednu z ústředních platforem pro multioborové setkávání odborníků, kteří se zabývají (nejen evropskými) městy a urbánní společností v historické perspektivě. Letošní setkání uspořádala Univerzita v Antverpách, jejíž *Centrum voor Stads-geschiedenis* patří ke špičkovým pracovištím na poli urbánních dějin ve světě. Přes organizační překážky dané pandemií a dalšími obtížemi se do Antverp sjelo kolem pětiset účastníků. Ti měli možnost sdílet své výzkumné projekty či pohledy na studium urbánních dějin v bezmála devadesáti hlavních a speciálních sekcích a kulatých stolech. Panely se zdaleka neomezily jen na hlavní témata, jimiž byla „nerovnost a města“, resp. téma zvolené pro původní rok 2020, což měl být „pohyb a mobilita ve městech“, byť obě témata rezonovala v plenárních přednáškách i v zaměření několika sekcí a příspěvků. Nabídl pestrou přehledku neotřelých perspektiv, inovativních přístupů a řady nových témat. Následující zpráva přirozeně neposkytuje obraz konference v celé šíři. Je spíše sondou, která přibližuje vybrané otázky a badatelské trendy v rámci současných urbánních dějin.

Sekke „malá města v globální perspektivě“ upozornila na chronickou marginalizaci důležité složky urbánního světa, odrážející tradiční

sepjetí urbánních studií s velkými městy. Přitom např. Peter Clark a spol. poukázal již v roce 1995 na významnou roli malých měst v urbánních systémech Evropy v kolektivní práci *Small Towns in Early Modern Europe*. A právě Clark, společně s Williamem Rowem a Luďou Klusákovou, která se konference bohužel již nedožila, připravil sekci, která posunula téma směrem k faktorům, jež určovaly dynamiku rozvoje či poklesu malých měst, a to nejen ve smyslu demografického či ekonomického růstu, ale také z hlediska jejich relativní pozice v urbánní síti nebo ve smyslu kulturního rozkvětu. Příklady z Číny a Jordánska dodávaly sekci globální rozměr, většina příspěvků se však vztahovala k různým regionům Evropy převážně v moderní epoše, včetně Evropy střední. Autor této zprávy poukázal na příkladu českých zemí v první polovině 20. století na výraznou akcentaci role malých měst v dobovém diskursu meziválečného regionalismu, a na konkrétní příklady kulturně dynamických malých měst, Kdyně a Heřmanova Městce. Jiné příspěvky se zabývaly např. typologií centrálních funkcí, makro-politickými faktory v pozadí růstu či poklesu malých měst, rolí masového turismu, místního průmyslu nebo proměny administrativního uspořádání. Prezentující tak v různých kontextech řešili otázky, zda dynamika růstu a kulturních vzepětí malých měst vycházela spíše „shora“ či naopak „zdola“, zda tato vzepětí vykazovala trvalejší či krátkodobý charakter, jaké faktory určovaly dynamiku malých měst a jaké typy malých měst vykazovaly výraznější odolnost vůči společenským krizím a otrěsům.

Stalo se již pravidlem, že na konferencích EAUH nechybí sekce o soudobých městských muzeích. Není divu: městská muzea představují prvořadé médium pro zprostředkování urbánních minulosti širší veřejnosti. Některá z nich pak stále více usilují o to, aby se stala fórem veřejné diskuse o městě, popř. se aktivněji zapojovala do řešení problémů urbánní společnosti. V tomto duchu se nesla také muzejní sekce v Antverpách. Ta navazovala na podobné sekce v Helsinkách (2016) či v Římě (2018), jež vytvořily platformu pro sdílení zkušeností mezi urbánními historiky a muzejními praktiky, kteří představují nové cesty, jak komunikovat